

TEOLOJİK GERİ KALMIŞLIK ÜZERİNE

Prof. Dr. Beyza Bilgin

İnsan kendisini bir varlık olarak fark ettiğinde, çoktan şekillendirilmiş olduğunu da fark eder. O bir dili konuşmaktadır, bir millete aittir, bir hayat görüşünü ve bir dini kabul etmiştir ve onu savunmaktadır. Peki bütün bunların anlamı nedir, kendisi bunları niçin böyle yapmaktadır acaba? Yeryüzündeki varlığının sebebi nedir? Nereden gelmiştir, nereye gitmektedir? Kendinden öncekilerin ve kendi zamanındakilerin sürekli çabalamalarının sonunda nereye varılacaktır? Bütün bu soruların cevabı sadece bir imandır.

Din hem insan olmaktan kaynaklanan bilinç altı kişisel bir olgu, hem toplumsal hayatın bir gerçeği, bir davranış alanıdır. Bütün diğer kabiliyetlerde olduğu gibi, dini var eden özler de insanların içinde, açılmaya müsait şekilde mevcuttur. Çocuk yetiştirme ile ilgilenmiş herkes çocukların çok küçük yaşlardan itibaren din alanını ilgilendiren sorular sormaya başladıklarını bilirler. İlkokul beşinci sınıf din bilgisi ders kitabını yazmakta olduğum sırada, öğrencilerin dini açıdan seviyelerini tespit etmek için, din dersi ile ilk defa karşılaşan ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine -bilindiği gibi Türkiye’de ilkokullarda din dersleri dördüncü sınıfta başlamaktadır- bazı sorular yöneltmiştim. Mesela: Hiç düşündünüz mü çocuklar, acaba bizler nasıl var olduk, nereden geldik? Siz küçükken bu soruları sorduğunuzda belki büyükleriniz, seni dereden tuttuk, seni leylek getirdi, diye cevaplar vermişlerdir. Acaba sizler şimdi bu konuda neler

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

düşünüyorsunuz? Öğrencilerden aldığım cevaplardan bazılarını ders kitabıma giriş olarak kullanmışımdır. Derslerden biri şöyle gelişmişti:

Bir erkek öğrenci : Ben biliyorum öğretmenim, Türkler Orta Asya'dan gelmişlerdir. Orada kuraklık olunca göçler başladı, bir kısmımız Hazar denizinin güneyinden geçerek Anadolu'ya geldik, orada yerleştik, devlet kurduk.

Sınıfta bir gülüşme, arkadan bir sessizlik oldu. Ben sordum: Bu cevap size yetti mi, peki bizim Orta Asya'ya nereden geldiğimizi sormayacak mısınız?

Bir kız öğrenci: Soracağız tabii öğretmenim, Orta Asya'ya nereden geldiğimizi de söyleyin.

İlk konuşan öğrenci: Onu bilmiyorum. Ben ekledim: Onu bilseydi ve söyleseydi, bu defa da oraya nereden geldiğimizi soracaktınız değil mi?

Öğrenciler : Evet öğretmenim.

Ben: Sorma işi nereye kadar devam edecekti?

Öğrenciler: En başa, yani ilk insana kadar, acaba ilk insan nereden gelmişti?

Ben: Demek ki bizim bazı zor sorularımız var, bu soruları çocuklar da soruyor, büyükler de.

Bir başka öğrenci: Evet öğretmenim, bazen kafamızda zor sorular oluyor. Benim bir dişi kedim vardı. Karnı büyüdü, şişti sonra birkaç tane yavrusu oldu. O zaman kedilerin nasıl olduğunu öğrendim, fakat ilk kedinin nasıl olduğunu bilmiyorum.

Bir başka öğrenci: Ben en çok yıldızların, ayın ve güneşin nasıl olduğunu merak ediyorum. Fen bilgisi kitabımızda, hiçbir şey yokken bir toz bulutunun dönmeğe olduğu, bu toz bulutunun soğuması ve sıkışıp parçalanmasından

gezegenlerin meydana geldiği yazılmış. Fakat ben asıl bu toz bulutunun nereden geldiğini merak ediyorum. Ansiklopedilerimizde de böyle önemli şeyler yazılmıyor.

Bir başka öğrenci: Evet öğretmenim, bazı zor sorularımız var. Geçen yıl büyük babam ölmüştü, hepimiz çok ağladık. Benden üç yaş büyük olan ağabeyim babama sordu, mademki öleceğiz, niçin yaşıyoruz, diye. Babam, bu zor bir soru, sana sonra anlatırım, dedi. Küçük kardeşim de hep dedemin nereye gittiğini merak ediyordu. Elbiselerini ve ayakkabılarını da almadığı için, onun orada üşüyeceğini, yapayalnız kalacağını söylüyordu. Annem bana, kardeşine bunları anlatmak ne kadar zor, demişti.

Eğitim ve öğretim, genelde yetişkinlerin yetişmekte olanları etkilemesi faaliyeti olarak tarif edilir. Faaliyetin aracı belli bir toplumun belli bir insanını yetiştirmek, böylece sosyal varlığı her fertte gerçekleştirmektir. Kabiliyetler insanda doğuştan mevcut bulunduğuna göre, eğitim ve öğretimin görevi onları geliştirip çalışır hale getirmektedir.

Kabiliyetler, yaratılıştan bir türü değil her türlü yönlendirilmeye açık oldukları için, onlara gelişip faaliyete geçmeyi bekleyen evrensel kuvvetler olarak bakabiliriz. Yaratılış olarak evrensel olan bu kuvvetler, bireyin doğmuş olduğu çevrenin içinde, o çevrenin özellikleri, amaçları, imkanları ve şartları doğrultusunda özelleşmektedir. Özelleşme ilk aşamada bireyin kendi iradesi işe karışmaksızın gerçekleşir. Özelleşmiş olan birey daha sonra kendisi, yakın çevresi, uzak çevresi, insanlık ve bütün var olanlar üzerinde düşünmeye başlar hale gelince, kabiliyetleri bir defa daha açılıma uğrar. Bu duruma, toplumsallaşarak özelleşen bireyin yeniden evrenselleşmesi diyoruz.

İnsan dinini elbise seçer gibi seçerek almaz. Müslüman bir ailede ve çevrede doğan kişi, kulağına ezan okunarak isminin verilmesinden itibaren maşallahlar ve inşallahlar ile bir Müslüman olarak yetişir. Bu, din eğitim ve

öğretiminin toplumsal ve duygusal yönüdür. Bunları almak veya almamak kişinin elinde değildir.

Din eğitim ve öğretiminin amacı, bireyin dinini kendi içinde hissetmesi, yaşaması, duyması, düşünmesi ve bütün bunları davranışlarına yansıtması için yardım etmektir. Davranışlara yansıtılmadan sadece ibadetleri yapar, mesela beş vakit namazı kılar, orucu tutar hale gelmek anlaşılmalıdır. Çünkü namaz ve oruç gibi bütün ibadetler de eğitim ve öğretim sürecine dahildir. Yani onlar eğitim ve öğretimin sonucu veya ürünü değil, bilakis bireyin dinini kendi içinde hissetmesi, yaşaması, duyması, düşünmesi ve davranış geliştirmesi için araçlar ve yardımcılarıdır. (Namaz maddi ve manevi bütün çirkin işlerden korur 29/45, Yazıklar olsun şu namaz kılp duranlara, onlar ki kalpleri namazlarına yabancıdır. Onlar ki niyetleri yalnızca görülüp takdir edilmektir. Ve üstelik onlar en ufak bir yardımı bile reddederler.

Dini bu şekilde derin ve ince boyutu ile öğretmekte, öğretim metotlarının seçimi olduğu kadar din bilimlerinin yani ilahiyatın işlerliği önemlidir. Dini öğretme metodu genel olarak dünyanın her yerinde ifade edilen ve önemli ölçüde ilahiyata bağlanan bir sorundur. Ben bu konuda Amerika'dan, Gabriel Moran'ın tespitlerinden bir örnek vermek istiyorum. Gabriel Moran diyor ki: (Ein Ansatz zu einer theologischen Grundlegung des Religionsunterrichts, Was ist Religionspädagogik içinde, 303-327 Gunter Stachel und Klemens Tillmann, Benziger Verlag 1971) Amerika'da din eğitim ve öğretiminin sorunlarından söz açılınca bu konuda hayret edilecek derecede fikir ayrılıkları olduğu görülür. Mesela bir gurup öğretmen, gerçekte hiçbir şeyin değişmemiş olduğunu, eski geleneksel metotların bugün için de geçerli ve yeterli olabileceğini savunurlar. Onlar derler ki, eski metot çok basitti, doğrudan İncil'i öğretmeye dayanıyordu, vakit kaybına sebep olmadan öğrenme gerçekleşiyordu. Bugün ise bundan tamamen farklı, sebebini anlayamadığımız programlarla dolu yeni metotlar

öğrencileri İncil'den uzaklaştırmaktadır. Yeni metotlar çok çalışmayı, çok okumayı, materyal toplamayı gerektiriyor. Konuları direkt öğrenmek varken, önemli olmayan pek çok şey arasında kayıplar veriliyor. Yararına inanmadığımız bu metodu öğrenmek için niye sıkıntıya girelim? Bu ifadeler göstermektedir ki, bu öğretmenler usul değişikliğinin arkasında yatan sebebi anlamamışlardır. Çünkü onların savundukları metot da artık işe yaramamaktadır.

Gabriel Moran'a göre ikinci bir grup öğretmen de vardır ki, bunlar sayıca birinciler kadar çok ve iddialıdır, onlar usul değişikliğinin arkasında yatan sebebi ve yeni görevleri kavramışlardır, onların tek sorunu eski öğretmenlerin bu yeni ideali kabule nasıl ikna edileceğidir. Üçüncü bir grup öğretmen de vardır ki, bunlar henüz sayıca azdırlar, fakat çoğalmaktadırlar. Bunlar yeniye uyumu başarmış olmakla birlikte ondan şüpheye de düşmüşlerdir. Onlar başlangıçta heyecanla ve beceri ile işe sarılmışlar, öğrencileri de yeni metodu istekle bekler bulmuşlardır. Bir süre bu yolda yürümüşlerdir. Fakat öğretmenler bu yeni metodun da öğrencilerin yaşadığı gerçek hayatla herhangi bir ilgisi olduğundan şüphe etmeye başlamışlardır. Derslerde öğrencilerin can sıkıntılı yüz ifadeleri dikkatleri çekmektedir, fakat yeni durumu takviye için onun yanına neyi koyacaklarını bilememektedirler. Bu öğretmenlerden biri şöyle söylemiştir: Derste öğrencilere neyi öğrenmek istediklerini soruyorum, onların sorunlarını tartışıyoruz. Televizyon, sinema ve gazete haberleri üzerinde konuşuyoruz. Bizim için önemli olan ne ise onu yapıyoruz.

Dördüncü bir grup öğretmen de vardır ki, bunlar sayıca daha da azdırlar, fakat bunlar dinle ilgili çalışmalarda dikkati çekmektedirler. Bunlar din öğretimi ile ilgili problemleri anlamada ve onlar üzerinde görüşmelerde bulunmada önderdiler. Bu öğretmenler yeni yöntemlere uyumun ilk heyecanını yaşamışlar ve bazı hayal kırıklığına uğramışlardır. Onlar şimdi din öğretiminde derinleşmenin ve incelenin gereğini kesinlikle kabul etmektedirler.

Bu makaleyi yüksek lisans ve doktora öğrencileri ile derste okuduğumuz zaman öğrenciler hayretlerini gizleyememişlerdi, sorunlar bizim ülkemizdekilere ne kadar da çok benziyordu. Aslında her dört tutum da anlaşılabilir, bunlardan her biri bugünkü din öğretiminde ve bugünün ihtiyaçlarındaki gerçekleri bir açıdan yakalamış bulunmaktadırlar. Bu dört gelişme basamağı ile ilgili olarak yapmamız gereken şey beklemek midir acaba, ta ki ilk üç gruptakilerden her biri dördüncü basamağa gelsinler ve din öğretimindeki en yeni hedefi bulsunlar. Böyle yapılabilir, fakat bu moral bozucu da olabilir. Çünkü teolojik anlayışta derinliğine bir yenilenme olmaksızın din öğretiminde hiçbir esaslı ve kalıcı adım atılamaz. Açıkça görülmektedir ki, din öğretiminde olduğu gibi, hatta ondan daha da yoğun olarak, bütün teoloji bir yenilenme süreci içinde olmak durumundadır. Din öğretimini başarılı kılan da boşa çıkaran da teolojinin kendisidir.

Gabriel Mora'nın derinleşme ve inceleme dediği metot, kutsal kitapların meydana getirilmesinden önceki metottur. Yani vahiy gelmeden önceki durumu göz önüne alıp, vahyin yapmak istediğini keşfetmek ve onu yapmaya çalışmaktır. Şüphesiz bu, yüzyılların dini kültür birikiminin sağladığı büyük kazanımlar görmezlikten gelinsin demek değildir, fakat bu kazanımlar yeniden vahyin süzgecinden geçirilsin ve teoloji ile birleştirilsin demektir. Din görevlileri bu görevi yeni başlatacak değildirler; bu başlangıçta zaten yapılmıştır ve tecrübeli ilahiyatçılar tarafından sürdürülmektedir. Bugün yapılacak olan, başlangıçtaki çalışma biçimi örnek alınarak hala birçok kitaplarda ve din derslerinde de rastlanmakta olan antiteolojik peşin hükümlerin artık bırakılmasıdır.

Günümüzde din öğretiminin asıl krizinin ölmekte olan eski öğretim metotları ve geleneksel el kitapları değil, fakat bundan daha önemlisi, yeni yöntemlerde başarılı olma ümidi olduğuna dikkatleri çekmek istiyorum. Bir yüksek lisans öğrencimin ki o müftülükten geliyordu şu sorusunu çok önemli buluyorum. Öğrenci demişti ki: Hocam insanlar Kuran'ı anlamı ile okuyunca hayal kırıklığına

uğradıklarını söylüyorlar, biz Kuran'ın içinde çok yüksek şeyler yazılı olduğunu sanıyorduk, halbuki görüyoruz ki, Kuran'ın büyük bölümünde tarihteki günlük hayatın sorunları anlatılmış, diyorlar. Acaba bizler Kuran'ın anlaşılabilir olarak okunmasını savunmakla yanlış mı hareket ediyoruz? Bu soru üzerinde pek çok düşünmüş olduğumu söylemişim. Fakat şunu hatırlamışım ki; Kuran kendisi insanların anlamaları için indirilmiş olduğunu ve anlamayı kolaylaştırmak için Hz. Peygamberin ve kavminin dili olan Arapça'nın kullanıldığını bildirmektedir. Kuran'a ilk inanan ve İslam'ı bir dünya dini olarak geliştiren insanlar da bu işleri onu anlayarak yapmışlardır, anlamayı hayal ederek değil. Kuran'ı anlamadan okuyarak, sadece hayal etmekle inancı sürdürmek günümüzde kesinlikle yeterli değildir. Zaten raflar dolusu Kuran çevirilerini okumaktan insanları nasıl alıkoymabilirsiniz ki!

Bir keresinde kederli bir hanım beni görmeye gelmişti. Kocasını kaybetmiş ve çok uzun zamandır kendinde giyinip insan içine çıkacak gücü bulamamış. Bugün de bana bir sorununu açmak için gelmiş. Kocasını ölmeye önce birlikte Türkçe meal okuyama başlamışlar, o öldükten sonra kendisi bunu devam ettirmiş. Özellikle de kocasının ruhu için Yasin suresini okuyormuş. Fakat Yasin suresinde ölümlerin ruhlarına gönderilecek bir şey bulamıyormuş. İşte, demişim hanıma, sizin bunu fark etmenizdir amaç. İnsanlar kutsal kitaplarını anlamadıkları dilde okurken, onun ölümlerle ve başka bir takım sırlarla dolu, ancak uzmanların anlayabileceği bilgilerle dolu olduğunu hayal etmişlerdir. Oysa onu anadillerinde okudukları zaman Tanrı'nın kendilerine ne söylemekte olduğunu düşünmeleri gerektiğini fark etmektedirler. Kuran'ın ölümler için okunması, onun sadece ölümler için değil, her vesileyle okunmasını sağlamak içindir. Kriz, sabırlı araştırma, derin anlayış ve özellikle de doğru bilgi ile aşılabılır. İslam din öğretimi eğer insanların dikkatlerini olayların gerçek dünyasına çevirmelerine ve hakikati dünyanın içinde keşfetmek için akıllarını çalıştırmalarına izin vermezse, görevini hakkıyla yapmamakta devam edecektir. Ne yazık ki din öğreticilerinin ve

ilahiyatçıların bir çoğunda hüküm süren vahiy anlayışı, onun anlam olarak herkese açılmasını engellemektedir. Çünkü onlar her şeyin eskisi gibi kalmasını, hiçbir şeyin değişmemesini istemektedirler. Öğrenciler öğretmenlerden bazılarının tutumunu şöyle ifade etmektedirler: Din dersinde soru sorulmasına ve açık tartışmaya izin verilmiş olduğu zamanlarda bile, cevaplar daima bellidir. Dersin sonunda her şey tekrar yerli yerine oturacaktır.

Güntümüz din derslerinde öğrenciler açısından ortaya çıkan başlıca sorun, her şeyin kendilerinin dışında cereyan etmiş ve bitmiş görünmesidir. Oysa özgürlük düşüncesi ve katkıda bulunma arzusu çocuklarda ve gençlerde son derecede kuvvetlidir. İnsanın içinden, kendiliğinden bir gelişme olan özgür düşünme öyle bir kuvvettir ki, bu kuvvet bütün yaş gruplarına, bütün insanlara ve bütün dünyaya açılır. Ne yazık ki, din öğretimi ve yayınlarından çoğu bu kuvvete karşıdır. Özgür düşünmenin, aklın ve iradenin faaliyetinin engellenmesi veya küçümsenmesi, öğrencinin kişilik gelişimini engellemekte, böylece öğreticileri, okulda yapabilecekleri çok önemli bir yardımı ihmal etmeye götürmektedir. Oysa kendi özgürlüğünü kullanmayı öğrenmemiş bir insan başkasının özgürlüğüne saygıyı nasıl öğrenebilir.

Kutsal kitaplarda Tanrı insanlara sırlar vermemiştir, aksine onlara kendisini onların anlayacağı şekilde anlatmıştır. Ve Tanrı kendisini sadece geçmişteki bir zaman diliminin insanlarına değil, zaman içinde sürüp gelen insan tecrübesine, yani bütün zamanların insanlarına vahiyetmiş olduğuna göre, bugünün insanı da Tanrı'nın vahyinin muhatabıdır, onun da vahiyle doğrudan yüzleşmesi gerektir. Tanrı vahyeder, insan inanır, vahiy ancak yaşayan insanın şahsiyeti ile Tanrı arasındaki karşılıklı ilişki içinde etkili olabilir. Geçmişteki insanların Tanrı'nın vahyini anlayış ve uygulayış biçimleri bugünün anlaşılmasında şüphesiz vazgeçilmez bir rol oynamaya devam edecektir, fakat her insan Tanrı'nın yeni bir

varlığıdır ve orijinaldir, her insan kendi orijinalliği içinde Tanrı'yı bulmak durumundadır, eğer bulmak istiyorsa tabii.

İbni Haldun, Mukaddime isimli kitabının bir çok bölümünde, çeşitli vesilelerle eğitim ve öğretim konularına değinmiştir. Onun bu kitabı özellikle İslam dininin eğitim ve öğretimi açısından hem tarihi hem de teorik değere sahiptir. Birinci cildinde o (S.319), herkesin kendi kendini terbiye eder hale gelmesinde dinin duygu boyutunun öneminden söz etmiştir. Ona göre, dinin yönetim boyutuna ağırlık verilmesi, hükümdar, vali ve memurların halkı şiddetli hüküm, ceza ve kaidelerle idare etmeye başlamalarından sonra, din, öğretim usulü ile değil de suni bir şekilde öğretilmeye başlanmış, insanların nefis ve kalpleri zayıflamış, şevketleri kırılmıştır. Verdiği bir örnek çocuk terbiyesi ile ilgilidir ki, ona göre mesela hiç kimse edep vermek maksadı ile de olsa çocuklara üç kereden fazla vurmamalıdır.

İbni Haldun inanan insanın mükemmellik derecesine erişmesinin yolu üzerinde uzun uzun durmuştur. Ona göre, imanın mükemmellik derecesi, nefiste melekedeki ibaret olan bir halin husule gelmesidir. Hal ile bilgi arasındaki fark, bir işi bilfiil işlemekle o işi söz ile söylemek arasındaki fark gibidir. Mesela bir çok kimseler yetim ve yoksulları esirgemenin Yüce Tanrıya yakınlık vesilesi ve şeriatça övülmüş bir iş olduğunu bilirler ve bunu ağızları ile de söylerler, bu hayırlı işin şeriatteki mevkiini anlatırlar. Fakat yoksul ve zayıf düşmüş kişilerin evladından bir yoksul ve yetimi gördüklerinde onun yanından kaçarlar, onu esirgemek şöyle dursun, onunla temasa gelmekten dahi sakınırlar. Böyle kimselerde yoksul ve yetimleri esirgemenin sevap ve ecirli bir iş olduğu hakkında bilgi hasıl olmuş ise de hal ve bilfiil esirgeme melekesi hasıl olmamıştır. Kendilerinde bilgi ile birlikte hal ve meleke teşekkül etmiş olanlar ise bir yetimi gördüklerinde hemen yanına gelir, elinden geldiği kadar yardım eder, sadaka

verirler. İşte ancak bu gibi kimselerde hem hal hem bilgi, yani ağız ile söylediğini bilfiil işlemek bir arada toplanmıştır.

İbni Haldun, iman cümlesini kalp ile tasdik ve dil ile söylemenin imanın en alt derecesi olduğunu söylemiştir. Kalple inandıktan sonra bunu takip eden amel ve ibadetlerin bir sonucu olarak bütün azalar kalbin tesiri altında kalır ve insanın bütün iş, amel ve tasarrufları kalpte olan bu imana tabi olur, onun tesirinden çıkmaz. İşte bu hal imanın en yüksek derecesi olup günahlardan ve çirkin işlerden korunmayı garanti eder. Çünkü Tanrı elçileri günahlardan ve her çeşit çirkin işlerden yaratılışları ile korunurlar, peygamberlerin yaratılışları ile masum olmaları şarttır; müminler ise iman ve amelleri ile bu dereceye yükselirler. Dini literatürde Tanrı'nın vahyinin Hz. Peygamberin şahsında tecessüm ettiği ve mükemmelliğe ulaştığı sıklıkla tekrar edilen söylemdir (O yaşayan Kuran idi). Acaba bu söylem yeterince anlaşılmakta mıdır? Vahiy bu söylemde çok genel bir anlam içinde ve mecaz olarak kaldığı gibi, eski kavramlar ve yorumlardan pek çoğu da ilaveler ve çıkarmalarla böyle anlaşılması zor hale gelmiştir.

İslam dininin eğitim ve öğretimini alan birisinin, her şeyi yoktan var eden bir Yaratıcıya, Kuran'ın en büyük ve en yeni kutsal kitap olduğuna, Hz. Muhammed'in özü sözü doğru, en büyük insan ve son peygamber olduğuna inanması beklenir. Bu kişi, inanç esaslarının yanı sıra orucu, namazı, hac ve zekatı da tanıyıp bilmelidir, bunları bizzat yapmasa da bunların Müslümanlığın gereklerinden olduğunu kabul etmek durumundadır. Bir Müslüman bu inanç ve ibadetlerin kazandırması gereken davranışları kazanmış olmaktan da sorumludur. Onları kazanmamış ise, o insan samimi Müslüman olmamış, inancını ve ibadetini içselleştirememiş demektir.

İbni Haldun ilk Müslümanların Kuran'ı anlamak için, melekedan başkasına ihtiyaçları olmadığını hatırlamıştır (C.II,s.464) Kuran Arap dili ile ve Arap dilinin belagati ile inmiştir. O çağda Arapların her biri Kuran'ı ve onun bütün

kelime ve terkiplerini anlıyordu. Kuran Tanrının birliğini, dini vazifeleri hadislere uygun olarak anlatarak cümle cümle ve ayet ayet iniyordu. Tanrı Elçisi özet olarak inen ayetleri müminlere açıklıyordu. Sahabeden her biri dini meselelerde eşit yetkiye sahip değildi. Ancak Kuran'ı okuyan ve ezberleyen, nasih ve mensuhları, muhkem ve müteşabihleri Peygamberden öğrenmiş olan, yüksek tabakadan sahabeye veya bu gibi konuları onlardan işiterek öğrenmiş ve dinde yüksek derece sahibi olmuşlara başvurulur ve dini meseleler ancak bunlardan sorulurdu. Sahabe ve sahabeden öğrenenler bunları rivayete devam ettiler. Müslümanlar bunları kurra adı ile anarlardı ki, kurra okuyanlar demektir. Araplar okuma ve yazma bilmeyen kavim oldukları için kurra ismi okuma yazma bilenlere tahsis edilmiştir. İlimleri tedvin edenler bunları yazıya geçirinceye kadar bu hal devam etmiştir. İslam alemi genişleyip de okuma yazma bilenler çoğalınca, kurra ulema ve fukaha deyimleri ile değiştirildi. Arap dili öğretim yolu ile öğrenilen bir dil oldu.

Ibni Haldun, İslam öğretimi başlangıçta okuduğunu anlamaya yönelmiş iken, İslam'ın yayılması ile farklılıkların ortaya çıkmış olduğunu da hatırlatmıştır. (Mukaddime, C.III,S.154) Müslümanlar çocuklarına küçük yaşta Kuran ve Hadisten bazı metinleri öğretmeyi bir ödev kabul etmişlerdir. Böyle yapmalarının sebebi, imanın kalplerinde yerleşip kalmasını sağlamaktır. Kuran ve hadisten bazı metinlerin ezberlenmesi, bundan sonra öğrenilecek bilgilerde meleke edinmenin bir temeli olmuştur. Her yapı temeline uygun ve yapının sağlamlığı da temeline göre olduğundan, sonradan verilen bilgiler de önceden çocukların kalplerinde yerleşen bilgiye dayanır ve ona göre sağlam olur. Müslümanların bu öğretimden doğan hal hakkındaki telakkileri başka başka olduğundan, Kuran öğrenmek hususundaki metotlarının da ayrı olduğunu anlatır. Batı Afrika Müslümanları çocuklara ilk önce yalnız Kuran okuturlar ve okuturken yazılış şeklini, hafızların ve kıraat bilginlerinin bu husustaki anlaşmazlıklarını da anlatırlar. Öğrenci bu hususta yeterli bilgi edininceye veya ders kürsüsünden ayrıluncaya kadar , bu

şekilde devam ederler. Öğrencinin okuldan ayrılışı çoğunlukla bilgi edinmekten büsbütün vazgeçmekten ibaret olur.

Endülüs ahalisine gelince, onlar Kuran'ı ve diğer kitapları ancak öğretmek maksadı ile okuturlar. Eğitimlerinin temeli din olduğu için, Kuran'ı öğretimlerinin esası kabul etmişlerdir. Bununla beraber öğretim esnasında Kuran ile beraber çoğunlukla çocuklara yazı öğretirler, şiirler ezberletirler. Arap dili bilgilerini verirler, yazı yazmaya alıştırlar. Çocuk olgunluk çağını geçerek yetişkin bir yiğit oluncaya kadar onu bu şekilde terbiye ederler. Bu eğitim sisteminin bir sonucu olarak genç, Arapça'dan ve şiirden bir şeyler öğrenmiş, yazı ve kompozisyon işlerinde ilerlemiş, bilginin dallarına yapışmış olur. Kendi yurdunda çeşitli bilgiler üstatlar tarafından öğretildiği takdirde bu bilgileri anlayacak bir hale gelmiş olduğu halde okuldan ayrılır. Fakat o yurtlarda çeşitli bilgilerin öğretimini arkası kesilmiş olduğundan başka bilgiler öğrenmek imkanından mahrumdurlar. Bundan dolayı onlar ne öğrenmişlerse onunla yetinmek zorundadırlar.

Kuzey Afrika ahalisine gelince, onların eğitim sistemi Endülüs sistemine yakındır. Çünkü Endülüs'ün doğu bölgelerini Hıristiyanlar zorla ele geçirdikleri vakit Endülüslü şeyh ve üstatlar Kuzey Afrika tarafına geçerek Tunus'ta yerleşmişler, Kuzey Afrikalılar da bu eğitim tarzını bu üstatlardan almışlardı. Sonradan çocukları da bu usulü ata ve babalarından öğrenmişlerdir.

Doğu ahalisine gelince, onlar da Kuran ile beraber başka kitapları, kural ve kanunları öğretmeye daha çok önem verip yazı öğretmezlermiş. Çünkü bunların yazı öğretmek için ayrı kanun ve kaideleri ve bu kanunlara uygun olarak yazı öğreten öğretmenleri vardır, bu öğretmenler hüner ve sanatların öğretildiği gibi yazıyı da bir sanat gibi öğretiyorlar. Çocuklara sadece Kuran öğretmeleri, dil alanında melekelerinin eksik kalmasına sebep olmuştur. Çünkü kişiler Kuran'ın benzerini getirmekten aciz oldukları için, onun üslubuna göre cümleler kurmak ve Kuran'ı kendilerine örnek edinmek kudretinde değildirlen. Bunlar örnek

edinecekleri diğer metinlerden mahrum oldukları için Arap dilinde meleke edinmemişlerdir. Bundan dolayı bunlarını ibare ve cümle tertip ve terkipleri eksiktir.

İbni Haldun, Kadı Abu Bekir bin Arabi'nin Rıhla (Seyahat) adlı kitabında öğretime dair geniş bir metot ileri sürdüğünü, kendisinin bu metodu onayladığını belirtmiştir. Abu Bekir bin Arabi bu eserinde Endülüs metodunda olduğu gibi Arapça'ya fazlaca önem vermeye çalışarak diyor ki, çünkü şiir Arapların dergisidir, dili bozulmaktan korumak için Arap dilini ve şiirlerini diğer ilimlerden önce öğretmek gerekir. Arapça'yı öğrendikten sonra hesap öğretilmelidir. Hesabın kaide ve kanunlarını öğrenerek hesapta meleke kazandıktan sonra Kuran'a geçilir. Bu başlangıç bilgilerini öğrendikten sonra Kuran'ı öğrenmek kolaylaşır. Şu bizim yurdun ahalisinin gaffetine bak ki, onlar çocuklara ilk önce Kuran öğreterek anlamadıkları şeyleri belletiyorlar. Önemli şeyler öğrenilecek vakitlerini başka nesnelere harcıyorlar bu metodun güzel bir metot olduğunu teyit ederim. Fakat adet ve alışkanlıklar buna uygun değildir ve adeller duruma hakimdir. İbni Haldun ilave ediyor ki, milletlerin Kuran okutmakla çocukları derse başlatmalarının sebebi, Kuran ile kutlanmak, sevap ve ecir ummak, bir takım hal ve afetlerin çocuğun öğrenmesine engel olmasından sakınmaktır. Çünkü çocuk anne babasının ve başkalarının terbiye ve hükmü altında bulunduğu bir çağda buyruğa ve hükme boyun eğer. Olgunluk çağını geçerek hüküm altından kurtulduktan sonra gençliğin heves ve arzuları onu uygun olmayan yola sevk edebilir. Bundan dolayı terbiyeciler çocuğun emir altında bulunmasını fırsat bilerek bilgiden mahrum kalmasını diye ona Kuran öğretirler. Çocuğun öğrenimini arkası kesilmeden devam ettireceği ve öğretimi kabul edeceği hakkında inanç ve kanaat hasil olduğu takdirde, Kadı Abu Bekir'in ileri sürdüğü bu metot Batı ve Doğu ahalisinin takip etmekte olduğu metottan daha iyi ve güzeldir.

Arapça konuşmayan milletler Müslüman olunca, çoğunluk ümmet terbiyesi sloganında özetlenebilecek bir temel eğitimi benimsedi. Bu eğitim, Kuranı yüzünden ve kurallarına uygun olarak okumayı, ibadetlere yetecek kadar sure ve dua ezberlemeyi ve günlük ibadetler için gerekli bilgileri öğretren İlmihalden ibaret oldu. İbni Haldun bu konuda neler söylerdi acaba, bunları bilmiyoruz.

İbni Haldun İslam ilahiyatına İslam dışı unsurların ilave edilmesinin önemine değinmiştir. (C.II,s.467) Araplar semavi kitapları olmayan bir kavimdi. Onlar, varlıkların sebepleri, yaratılışın başlangıcı ve vücudun sırları gibi herkesin bilmek istediği şeyleri öğrenmek istedikleri zaman, kutsal kitapları olan Yahudilere ve Hıristiyanlara başvuruyorlardı. Yahudi dinine inanmış olanların pek çoğu Himyer Araplarından idiler. Bunlar Müslüman olduktan sonra, İslam hükümleri ile hiç de ilgisi olmamasına rağmen, yaratılışa, olağanüstü hal ve hadiselere dair eski bildiklerini tefsir kitaplarına doldurup yazdılar. Bu haberleri nakledenler aslen göçebelere olup inceleme ve araştırma ile uğraşmayan kimseler oldukları için, naklettiklerinin doğru olup olmadığını bilmeyen adamlardı. Fakat dini bakımdan Müslümanlar arasında büyük derece ve mevki sahibi olmakla şan ve şöhret kazandıkları için, bunlar tarafından nakledilen haber ve rivayetler olduğu gibi kabul edildi. Bu bilgiler doğrudan şer'î hükümlerden sayılmadığı için incelemeye tabi tutulmadı ve daha sonra tefsir yazarlar bu haberlerin kimlerden nakledilmiş olduğuna dikkat etmeden onları kitaplarına aldılar.

Peygamberlik çağından ve selefler zamanından uzaklaşıp da bütün ilimler kesb ve tahsil ile öğrenilen ilim ve sanayi kabilinden olduktan sonra inceleme ve tenkit devresi geldi, şer'î delillerden hüküm çıkarabilmek için, kaide ve kanunlara ihtiyaç doğdu. Kaideler ve kanunlar çıkarıldı ve bunlar Usul-ü Fıkıh adı ile ayrı bir ilim şeklini aldı, fakihlik bir meslek oldu, büyük hukuk kurucuları ve imamlar yetişti. Fakat zaman içinde ilimler gelişerek öğrenilmesi gerekenler çoğalınca, müctehitlik derecesine yükselmek adeta imkansız bir hale geldi. İctihadın

ehliyetsiz, din ve diyanetlerine güvenilmeyecek kimselerin eline düşmesinden korkularak din işlerinde ihtilaf kapısı ve ihtilafa götüren yolların kapatılması gerekti. Bilginler dahi müçtehid derecesine yükselmekten aciz olduklarını açıkça söyleyerek ahaliyi amelde mevcut dört büyük imamın mezhebinden birini örnek edinmeye çağırdılar. Çağımızda içtihat dava edenin iddiası reddedilir ve ona kimse tabiiyet etmez. Bundan sonra yeni hadiselerle karşılaştığında her mezhep ehli kendi imamlarının mezheplerince kararlaştırılmış olan usullere dayanarak, çözülmesi gereken meseleleri önceden çözülmüş olan benzerleri ile karşılaştırmak suretiyle çözmeye mecbur oldular. Hadiselerin doğurduğu yeni meseleleri benzerleri ile karşılaştırabilmeleri için, bilginlerin bu hususta meleke sahibi olmaları gerekir. Çağımızda fıkıh ilmi işle bu melekeden ibarettir. Günümüzde de ne yazık ki farklı olduğunu söyleyecek durumda değiliz. Ankara Üniversitesi'nin İlahiyat fakültesi olarak bizler öğrencilerimizi İbni Haldun'un özlediği şekilde yeni fikirler üretebilir bir dinamizme kavuşturmak için çabalıyoruz. Fakat kolay olmuyor, İslam'ın dinamizm veren uygulamaları çok geride kalmış, bize yakın gelen ise bizi ondan uzaklaştıran, fakat yeterince bilincinde olmadığımız taklit dönemidir. İlahiyatta gerileme çok erken zamanlarda başlamış bulunuyor.

Birkaç yıl önce yüksek din öğrenimini yurt dışında yapmış, denklik sağlamak üzere bazı dersleri fakültemizde almakta olan gençlere, aldıkları eğitimin Türkiye'de verilenle kıyaslamasını yaptırıyordum. Öğrenciler yurt dışında aldıkları eğitimin kitap okumaya, özellikle de fıkıh kitaplarından bazılarının okunup bitirilmesine ağırlık verdiğini, Türkiye'de ise öğrencilerin henüz bir fıkıh kitabını bile bütünü ile okuyup bitirmeden tartışmalara başlatıldığını gördüklerini söylüyorlardı. Oysa o kitaplara bakılsa onların içinde kafalarındaki her sorunun ve karşılaştıkları her sorunun bir cevabı ve bir çözümü bulunduğunu göreceklardı.

Derslerimden birinde İslam terbiyesinde kadın ile erkek arasında farklı ölçülerin ve yaptırımların olmadığından söz ediyordum. Mesela zinanın kadın için

de erkek içinde aynı derecede suç olduğunu, bekaretin sadece kızlar için değil erkekler için de söz konusu olduğunu, oysa toplumun sadece kadını denetlediğini, zina durumunda sadece kadını, bunu kendisine yapan kendisi imiş gibi, ayıplayıp cezalandırdığını anlatıyordum. Sözü geçen öğrencilerden biri bunun niçin böyle olduğunu bana açıklamak istedi ve dedi ki: Böyle bir durumda kadında bir iz kalıyor, halbuki erkekte hiçbir iz kalmıyor. Sakın bunu bir daha söyleyeyim deme, dedim, çünkü çok ayıp. Demek ki sana göre yapılan hareketin sorumluluğu önemli değil de ondan bir iz kalıp kalmaması önemli. Kadında bir iz kaldığı için kadın bu hareketin tek sorumlusu oluyor, erkek ise sorumluluktan kurtuluyor. Fakat Allah gizli açık bütün yapılanları bilmiyor mu, yoksa erkeğin böyle imana bağlı bir davranışı geliştirmesi gerekmiyor mu?

Konferanslarımdan birinde kadınların evde oturtulması, ancak zaruret halinde dışarı çıkmalarına izin verilmesi, o zaman da sıkı bir şekilde örtünmeleri ile ilgili fıkah hükümlerinin, ayet ve hadislerden çok zamanın toplumsal şartlarına dayandığını anlatıyordum. Bu defa açıklama bir kız öğrenciden gelmişti. Kız öğrenci iddia ediyordu ki, erkekler kadınlara karşı doğuştan zayıftırlar, onlar tek kadınla yapamazlar, bu dünyanın her yerinde böyledir, kadınların hem kendilerini hem erkekleri korumak için onların dikkatlerini çekmemeleri, mesela sıkı bir şekilde örtünmeleri, hatta tamamen ayrı mekanlarda yaşamaları gerekir. Bu iddiayı başka vesilelerle de işitmişimdir. Kadınlarla erkeklerin ayrı mekanlarda yaşamalarının hiç bir dini dayanağı olmadığı gibi, erkeklerin dünyanın her yerinde yaratılış olarak poligam olduğunun da dini bir temeli yoktur. Onların tek kadınla yetinmedikleri, çok kadınla evlenmelerine izin verilmeyen ülkelerde metres tuttıkları vs. toplumun erkeğe ve kadına farklı ahlak değerleri tanmasından ötürüdür. Eğer erkekler yaratılıştan poligam olsalardı, ilk erkek Adem'e Allah tek bir kadın yerine birkaç tane vermeli değil miydi? Eğer verseydi, belki o zaman bütün çocukları Havva'nın doğurması gerekmezdi de diğer kadınların da doğurması ile insanlar daha hızlı çoğalır ve dünyayı daha çabuk doldururlardı.

Hayır böyle değildir, sadece toplumların zihniyetleri alışkanlıkları, alışkanlıklar da kabulleri oluşturmuştur ve dinin farklı açıklamalarına rağmen bu kabuller ikinci bir yaratılış gibi insanları hükmü altına almıştır.

İbni Haldun, ilim ve fende ilerlemenin ve gerilemenin ülkelerin bayındırlığı, ekonomik durumu, yerleşik ve sosyal hayatın derecesi ile de mütenasip olduğunu fleri sürmüştü ve bunu örneklendirmiştir: (C.II, S.452) Cemiyet fertlerinin emek ve çalışmaları, geçinmeleri için gereken miktardan fazla kazanç temin ederse, o cemiyetin üyeleri artan vakit ve emeklerini insana mahsus olan ilim ve sanatı öğrenmeye sarf ederler. İslamiyet'in ilk çağında nüfus çoğaldığında ve medeni seviye yükseldiğinde büyük şehirlerde ilim ve fenler son derecede gelişmişti. Öğretim usul ve terimleri vaz edilmiş, her çeşit ilim ve fen ilerlemişti. Müslümanlar derin ve halli güç meseleler üzerinde çalışmışlar, her türlü ilim ve fenni incelemişler bu alanlarda ilk çağlarda yetişmiş olan bilginleri geçmişler ve sonradan yetişenlere üstün gelmişlerdi. Fakat bayındırlıkları azalarak ekonomik durumları altüst olduktan sonra nüfuzları azaldı, gelişmiş olan medeniyet de ortadan kayboldu. Bu şehirlerde ilim ve öğretim sona erdi, bilginler ve uzmanlar oralardan çekilip gittiler. Çağımızda ilim ve öğretim merkezi olarak yalnız Kahire şehrinin kalmış olduğunu görüyoruz. Kahire'nin ilim merkezi olması Mısır'ın binlerce yıldan beri medeniyetlerin merkezi olmasından ve Selahaddin Eyyubi zamanından beri orada Türk devleti kurulmuş olmasındandır. Türkler hayır ve hasenatı seven insanlardır, Mısır'da vakıflar çoğalmıştır. Bu vakıfların gelirleri çoktur, aylık ve tahsisatları çok olduğu için öğrenciler ve öğretmenler de çoktur.

İbni Haldun Endülüs'te de eğitimi ve öğretimin büsbütün durmuş olmasını, Müslümanların yaşadıkları yerlerde yüzlerce yıldan beri bayındırlığın azalmaya başlamasına ve ekonomik durumun altüst olmasına bağlamıştır. Endülüs Müslümanlarının artık ilim namına sadece Arap dili ve edebiyatı öğrenmekte olduklarını, akli ilimlerin iz ve belgelerinin bile kalmamış olduğunu, onların, şimdi

her şeyden önce geçimlerini temin etmekle uğraşmakta olduklarını yazar. Doğunun o sıralarda bayındır oluşunu, bunun için Doğu ahalisinin genel olarak ilimde ve öğretimde ileri olduğunu belirten İbni Haldun, ilim tahsili için oralara giden Batılıların Doğuluların yaratılış ve tabiatları ile diğerlerine nispetle daha yüksek zeka ve istidat sahibi oldukları hayaline bile kapıldıklarını yazar. Halbuki ona göre Batılıların bu fikirleri tamamen yanlıştır. Batılıların bu vehme kapılmaları Doğuluların ilim ve sanayideki maharet ve uzmanlıklarını görmelerinden ileri gelmektedir. Doğu ahalisi ile Batılılar arasında zeka, ilim ve sanat kavrayışı bakımından olan fark, medeniyet ve kültürün Doğuluların akıllarını aydınlatması ve geliştirmesinden ileri gelmiştir. Her ilim ve sanat insan zihninde iz bırakır, bu izler yeni düşünceleri yaratır ve zekayı kuvvetlendirir, bunlar da yeni hünere ve sanatların öğrenilmesini kolaylaştırır.

Yeni gelişmeler yapamayan, bilimde, teknikte, sanatta geri kalan toplumlar, kendileri hakkında başka toplumlarca verilen kararları uygulamaktan başka bir şey yapamazlar. Zaman içinde Batılılar ilerleyip de Müslümanlar gerileme dönemine geçince İslam'ın re-form olma özelliği, dinamizmi unutuldu, onlara dünya bize ahiret nimeti verilmiştir, sloganı ile oyalanır olundu. Atatürk'ün söylemiş olduğu gibi, Eğitim bir milleti ya hür, bağımsız, şanlı ve yüce bir toplum halinde yaşatır, ya da onu köleliğe ve yoksulluğa sürükler.

Türklerin geleneksel ilköğretimin kurumları olan Sübyan mektepleri ümmet terbiyesi veren okullardı. Bu okullarda ne Arapça ne de Türkçe okuma yazma ve anlama becerisi söz konusu idi. İslam terbiyesini esas alan toplumlar gibi Türkler de toplumun yarısı olan kadımları toplum hayatına katmadılar. Onlara ne tahsil etme, ne meslek edinme izni verdiler. Okuma yazma onlara yasaktı. Zaten erkekler de dahil olmak üzere toplumun büyük çoğunluğu okuma yazma bilmiyordu. Okumayı öğrenebilmiş olanların yardımı ile okunan, halk içinde yazılmış dini genel kültür kitapları belki mevcut durumu korumaya bir katkıda bulunuyordu ama

bir dinamizm veremiyordu. Ümmet terbiyesi Türk-İslam toplumunu yine de çok uzun süre idare etmiştir. Fakat sonunda ne oldu? Toplum geri kalmışlık özelliklerini göstermeye başladı. Sürekli yenilgiler ve toprak kayıpları halkı fakir düşürdü, halk çocuklarını sübyan mektebine dahi gönderemez oldu. Yapabildikleri tek şey, çocukları usta yanına vererek bir an evvel elleri ekmek tutar hale getirmektir. Bu durumu önlemek için çıkarılan padişah fermanları bir işe yaramadı.

Osmanlı devleti 1839 da Tanzimat İnkılabı'nı yaparak Ümmetçilik yerine Osmanlılık ülküsünü denedi. Artık ehli zimmet ve reaya dönemi sona eriyordu, Osmanlı ülkesinde yaşayan herkes eşit haklara sahip Osmanlı vatandaşı sayılacak, yönetime katılabilecekti. Değişen yönetim biçimine uyacak yeni insanları yetiştirmek için, bütün Osmanlı vatandaşlarının çocuklarının birlikte gidecekleri Rüştiye, İdadîye ve Sultaniye gibi yeni mektepler açıldı. 1869'da çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne göre, sadece ilk mekteplerde herkesin kendi ruhanileri marifeti ile ve kendi dilinde din öğretimi verilecek, diğer derslerin hepsi müşterek okutulacaktı. Maarifi Umumiye Nizamnamesi savaş şartlarında uygulanamamış ve bir teşebbüsten ibaret kalmıştır.

Osmanlılık başarılı olamayınca İslamcılık ülküsü denendi. Her derecedeki okullara din ile ilgili dersler konuldu, yönetimlerine dini formasyonu olan kişiler getirildi. Aşiret okulları açıldı, aşiretlerin çocukları İslamcılık ülküsü ile yetişsinler ve Müslümanlar arası birliği savunsunlar ve gerçekleştirsinler diye. (Geniş bilgi için bak. Osman Nuri Ergin, T.C. Maarif Tarihi) İslamcılık da beklenen gelişmeyi sağlamadı, çünkü artık Müslüman ülkeler de bağımsızlık mücadelesine girişmişlerdi. Yeni ülkü Türkçülük oldu. Türk toplumunu kalkındırmak lazımdı. Halkın top yekun eğitimi sağlanmalı, Türk dili geliştirilmeliydi.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu halk eğitimini savunmuş bir eğitimcimizdir. O, Terbiye-i Avam isimli kitabında savaşların niçin hep mağlubiyetle sonuçlanmakta

olduğunun sebeplerine işaret etmiştir. Ona göre dört önemli sebep vardır. Birincisi halkın milliyet duygusunun zayıflamış olmasıdır. Öyle ki halk bayrağını bile tanımaz olmuştur. Kendisi bunu bir görselime dayanarak anlatmıştır. Zamanın Maarif Nezareti, halkta bayrak sevgisini oluşturmak için köy okullarına bayrak çekilmesi prensibini getirmiştir. Bir köy okuluna bayrak çekilince köy halkı buna karşı çıkmıştır, biz okulumuza hürriyet bayrağı istemeyiz, demişlerdir. Genel eğitime önem verilmesi gereklidir.

İkinci sebep kadın eğitiminin ihmal edilmesidir. Kendisi Maarif Nezaretine ait bir mektebi teftiş ederken bazı kadınlar görmüştür. Kadınlar, mektebin tarlası için oluşturulmuş havuzun başında, havuzun etrafındaki pisliğe aldırmandan eğlenmektedirler. İsmail Hakkı kadın eğitiminin önemli bir halk eğitimi problemi olduğunu tespit etmiştir. Genel sağlık bilgisine bile sahip olmayan kadınlar toplum için faydalı nesiller yetiştirebilir mi? Kadın bir çocuk eğitimcisidir, bir eştir, aynı zamanda bir bireydir, kadın mutlaka kamusal alan içinde düşünülmelidir.

Baltacıoğlu'nun üçüncü tespiti vatan duygusunun zayıflamış olmasıdır. Ona göre, Rumeli ve Balkanlardaki hezimet, benim vatanım Rumeli değil ki, diyen pek çok insanın olmasına bağlıdır. Bunun sebebi, vatanını tanımamak, bilmemek ve sevmemektir, vatanın bütünlüğü fikrinin yokluğudur.

Dördüncü tespit de teknolojik geri kalmışlıktır. Türk askerlerinin Rumeli'de düşman uçaklarından korkarak kaçıştıkları, semavi bir belaya uğramakta olduklarını sandıkları tespit edilmiştir. Teknolojik geri kalmışlık, halkın cehaletine, askerinin modern silahlar karşısında çarpışacak cesaretinin olmamasına sebep olmuştur. Halka teknoloji eğitimi verilmesi ve çağın yakalanmaya çalışılması gereklidir. (Ayrıntılı bilgi için bak. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Terbiye-i Avam; Nebahat Göçeri, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Halk Eğitimi Anlayışı)

Baltacıoğlu'nun tespit ettiği geri kalmışlık alanlarına ben bir beşincisini ekliyorum ve buna teolojik geri kalmışlık diyorum. Teolojiiyi ilahiyatın bütünü

anlamında kullanıyorum, yani onunla bütün din bilimlerini kastediyorum. İbni Haldun'un tespitlerine katılıyorum. Çocuklara anlamadıkları dilde eğitim ve öğretim vermek, örnek alabilecekleri yazılı metinler göstermeyerek onların yeni şeyler üretme becerilerini geliştirmemek, hem genel hem din eğitiminde geri kalmamıza sebep olmuştur. Ayrıca dini imanı içselleştirmeyi ihmal ederek dışa önem vermemiz, insanımızın da kendi kendini içten denetleyebileceği bir beceri kazanmayı ihmal etmesiyle sonuçlanmıştır.

Din eğitim ve öğretiminde inceleme ve derinleşme için, ilahiyat öğretiminin bütününde inceleme ve derinleşmeye ihtiyaç vardır. Prensip olarak dinde zorlama yoktur, niçin? Çünkü dinde zorlama taassubu artırır. Hür dini yaşantı ise dinin değerlerini ve felsefesini toplumun ve ferdin diline, sanatına, ahlak anlayışına yerleştirir, böylece dini bir kişilik oluşur ve din toplumların kültürel varlığında yapıcı ve yaratıcı bir unsur olur. Böyle olmazsa, yani din doğru verilmezse, din kişiliği oluşmazsa terbiye bozulur, rahatı ve huzuru korumakta din dışı unsurlara, baskıya ve şiddete yol açılır.

İlahiyatın yeni bir görevi de çok kültürlü yaşama biçimine katkı getirmesidir. Çağımızda tek kültürlü ülke kalmamış gibidir. Dilleri, dinleri, renkleri ve ibadet evleri ile insanlar mekan yakınlığı içinde yaşamak durumundadırlar. Onların çocukları evlerine en yakın okulda aynı sınıflarda okumaktadırlar. Öğrenciler diğer dersleri olduğu gibi, din dersini de aynı sınıfta yapabilirler mi veya yapmalılar mı? Şimdi bir çok ülkede bu sorunun cevabı aranmaktadır, bunun için çok kültürlü okul denemeleri yapılmaktadır. Sorunun cevabı, bu okulların değerlendirilmesinden sonra verilecektir. İslam ilahiyatının da bu yeni yaşayış biçimine katkıda bulunmak üzere harekete geçmesi gereklidir. Çünkü çok kültürlü okul denemeleri Hıristiyanları olduğu kadar Müslümanları da ilgilendirmektedir. Gündelik hayatın her alanında birbirleri ile karşılaşmakta olan insanların birbirlerini dışlamadan yaşayabilmeleri, onlara bir barış ve hoşgörü terbiyesinin

verilmesi ile mümkün olabilir. Böyle bir barış ve hoşgörü terbiyesinin verilmesinde eğitim ve öğretim yolu ile İslam prensiplerinin nasıl katkıda bulunabileceği üzerinde kafa yorulmalıdır. İslam, özellikle de Türk İslam'ı bu konuda tecrübelerle sahiptir.

Dinlerin hepsi insanlığı bir büyük cemaat, insanların hepsini de Yaraticıyı seven, Yaraticının sevgisinde birbirini ve bütün diğer yaratılmışları sevip koruması gereken bireyler haline getirmeyi hedef alır. Dindarların ve mükemmelleşmiş bütün bireylerin, bu amacın gerçekleşmesine katkıda bulunmak görevleri vardır. Aileler, okullar ve ibadet evleri böyle bir dini kişiliğin gelişmesine yardım etmek durumundadırlar. Fakat hepsinden önemlisi din eğitim ve öğretiminde incelmeyi ve derinleşmeyi sağlaması gereken İlahiyat araştırmalarının ürünlerine ulaşılmasıdır. Teolojik geri kalmışlığımızı aşmalıyız.